

Доміян Козачковський

Доміян КОЗАЧКОВСЬКИЙ

ТЕАТР ІМ. М. ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ (1926–1928)

(Закінчення, початок: “Просценіум”, Ч. № 1–2 (23–24) 2009. – С. 22–27;
Ч. 3 (25) 2009 – 1 (26) 2010. – С. 26–31)*

Услід за цим, не далі, як через місяць, вийшла в світ нова не менш складна для мене прем’єра вистави “Вій” – Остапа Вишні за М. Гоголем і М. Кропивницьким.

Постава вимагала ще упертішої роботи всього творчого колективу у подоланні своєрідного Вишнівського прийому, де на сцені збігалися в підкресленій подачі різні види жанрів, об’єднані гостросатиричним оглядом (вели огляд два кумедники) в плані яскравого театрального видовища.

Кожен робочий день одбирає чимало часу для акторського тренажу (танець, акробатика, польоти

і т. ін.) з відповідним технічним приладдям, що немало втомлювало акторів. Але треба сказати, що театральна новизна і вигадка сценічних прийомів, які народжувались дякуючи яскравим в тексті і в ремарках дотепам автора, безмежно захоплювали творчий склад учасників “Вія” і не давали жодної можливості помічати час і відчувати втому в цій нелегкій праці.

Особливо захоплено працювали в підготовці вистави “Вій” артисти Б. Романицький¹ і О. Олесь² в ролі Першого і Другого кумедників; М. Донець³ (Хома), О. Хвиля⁴ (Халява), Г. Лаврик (Тиберій)⁵, Ф. Федькович⁶

* Коментарі до статті – О. Палій.

1. Романицький Б. (19.03.1891 с. Чорнобай Черкаської обл. – 24.08.1988, Львів) – актор, режисер і театральний діяч. Головний режисер та голова художньої ради з 1925 р., мистецький керівник Театру ім. М. Заньковецької у 1927–1948 рр.; н.а. СРСР (1944), лауреат Державної премії СРСР (1950), Державної премії УРСР (1974).

2. Олесь О. – актриса Театру ім. М. Заньковецької у 1926–1941 рр.; також була зазначена як автор танків у таких поставах заньківчан як: “Мартин Боруля” (1936), “Наталка Полтавка”, (1936), “Олекса Довбуш” (1941).

3. Донець М. – актор Театру ім. М. Заньковецької у 1926–1937 рр. Разом з актором цього ж театру Г. Лавриком був режисером вистави “Квадратура круга” В. Катаєва.

4. Хвиля О. – актор театру ім. М. Заньковецької у 1924–1929 рр.

5. Лаврик Г. – актор Театру ім. М. Заньковецької у 1926–1941 рр., також був режисером-постановником таких вистав: “Місто вітрів” М. Ірчана (1929) та “Коммольці” Л. Первомайського (1930). Навчався режисерської майстерності у Б. Романицького.

(Відьма), Т. Музиченко⁷ (Хорунжий). Від них багато залежало, вони в основному вели виставу.

Партію Панночки виконувала співачка Сокіл М.,⁸ Ундерву грав Грінченко С.,⁹ Сотника – Колесніченко Т.,¹⁰ Няньку – ... Решта колективу театру була на ролях бурсаків, торговок, козаків і др.

Немало винахідливої думки приклав мій одеський друг, співквартирант, на всі руки майстер Леонід¹¹.

З дозволу Павла Михайловича Вишні¹² ми вмонтували низку літературно-сатиричних додатків на місцеві теми, що мало особливий успіх у дніпропетровського глядача. Додатки писав молодий автор Андрій Шпичка (В. Сокіл)¹³. Музику використовували стару за музредакцією і необхідними додатками молодого композитора Михайла Бака.¹⁴

Хореографічний бік вистави оформлювала балетмейстер Марія Явір¹⁵.

Досить просте і дійово вдале, в той же час сценічно яскраве, з певним сатиричним ухилом, оформлення робив художник І. Крига¹⁶.

“Вій”

Государственный украинский театр.

... К обозрению предъявляются несложные требования: оно должно быть злободневно, остроумно и эффектно подано. “Вій” в постановке нашего украинского театра этим требованиям не вполне удовлетворяет.

... Весь спектакль надо вести гораздо более быстрым темпом. Медленность темпа – странная особенность нашей украинской драмы и от этого недостатка театр никак не может освободиться.

Постановка (режиссер Д. И. Козачковский) потребовала, по-видимому, огромной напряженной работы всей труппы. Есть интересные трюки – полет артистов через весь театр, сцены в зрительном зале и т.п. Последними, однако, не следует злоупотреблять.

...В общем спектакль прошел неровно. Только первый акт с прекрасно поставленными массовыми сценами, на которые такой мастер т. Козачковский, – вызвал дружное одобрение публики. Со второго акта настроение зрительного зала начало падать и спектакль закончился при очень сдержанных и сухих аплодисментах. Это показательно, театр должен учесть настроение зрительного зала и внести в постановку значительные изменения.

...Тем не менее, нельзя не признать, что “Вій” публику заинтересовал. Театр был переполнен, и в антрактах в фойе собирались группы зрителей, в зале (велись) оживленные споры по поводу постановки. У нас это явление довольно редкое.

М. Д-в.

(г. Днепропетровск, газета “Звезда” от 29.I.1927 года).

* * *

Грім і блискавка!

Трудно, майже неможливо описати навалу тих заворушень в культурному, зокрема театральному житті м. Дніпропетровська, які почалися зразу ж на другий день після прем'єри “Вія”.

За успіх “Вія”, ще за три дні до прем'єри, практично око колишнього антрепренера Т. Колесніченка¹⁷ ручалося тижнем рядових аншлагів. В доказ цього Колесніченко довго і настирливо намагався закупити

6. Федькович Ф. – актор та один із членів профспілки (у Театрі ім. М. Заньковецької почала існувати з 1924 р.)

7. Особа не встановлена.

8. Сокіл М. – актриса Театру ім. М. Заньковецької у 1924–1931 рр.

9. Грінченко С. – актор Театру ім. М. Заньковецької у 1924–1968 рр.

10. Особу не встановлено.

11. Йдеться, очевидно, про адміністратора Театру ім. М. Заньковецької Леоніда Михновецького, котрого було запрошено до колективу напередодні сезону 1926–1927 рр.; припускаємо, що Л. Михновецький познайомився з колективом ще 1925 р., коли заньківчани гастролювали Херсонською та Миколаївською обл.

12. Павло Михайлович Губенко (псевдонім – Остап Вишня) – відомий український письменник-сатирик (15.II.1889 – 29.IV.1956), автор численних гуморесок та фейлетонів. Репресований радянською владою 1934 р. і засуджений до десяти років таборів. У 1920-х рр. активно співпрацював із Театром ім. М. Заньковецької як драматург; також був державним рецензентом від управління мистецтв НКО УРСР та Катеринославської Губполітосвіти для надання заньківчанам статусу державного драматичного театру та виділення для них стаціонарної бази.

13. Особу не встановлено.

14. Бак М. – завідувач музичною частиною Театру ім. М. Заньковецької у 1926–1930 рр.

15. Явір М. – хореограф Театру ім. М. Заньковецької у 1926–1930, 1932 рр.

16. Крига І. – художник та режисер у Театрі ім. М. Заньковецької у сезоні 1926–1927 рр.

17. Особу не встановлено.

за готівку перші три вистави по 1200 крб. Не менш хитрий головний адміністратор театру т. Ч.¹⁸ не наслідював на цю операцію в тремтливій надії на аншлаги.

Колесніченко входив у справжній торг і потроху підвищував гарантію. Виростав ажіотаж. Головному адміністратору і хотілося, і кололося. А що як справді будуть аншлаги?! Проте Колесніченко суми аншлаги чомусь не пропонував. Та й що йому за вигода, коли він, надіючись на них, все ж мав на увазі власний заробіток. Принаймні на 1000 крб. чистоганом.

Сподіваючись на погодження адміністрації театру, досвідчений антрепренер Колесніченко сам утворював неймовірно галасливу рекламу про оригінальність і цікавість наступної прем'єри.

Афіша сповіщала, що 27, 28, 29, 30 січня, далі 4, 5, 6, 13 лютого 1927 р. в Театрі ім. М. Заньковецької: прем'єра "Вій"! Біля каси безконечні черги. Книжки зареєстрованих квитків швидко танули. Саме це утримувало головного адміністратора тов. Ч. піти на зайву угоду з Колесніченком. І він не помилився.

Саме в кінці січня я цілком повернув надісланий мені у вересні минулого року аванс і зміг порадувати свою тітку матеріальною порядністю своєї професії.

Після прем'єри, протягом кількох днів, до театру стали приходити знайомі люди і незнайомі, з бажанням познайомитися і поговорити з постановником "Вія".

28 січня ранком подзвонили з відділу мистецтв Наросвіти, викликаючи постановника останньої прем'єри "Вія" в справі деяких суперечливих принципів творчих питань постанови.

За два-три дні після прем'єри Дніпропетровська пролеткультівська організація влаштувала диспут. Газета "Звезда" викликала на диспут тт. Козачковського, Романицького, Любарт і др. акторів.

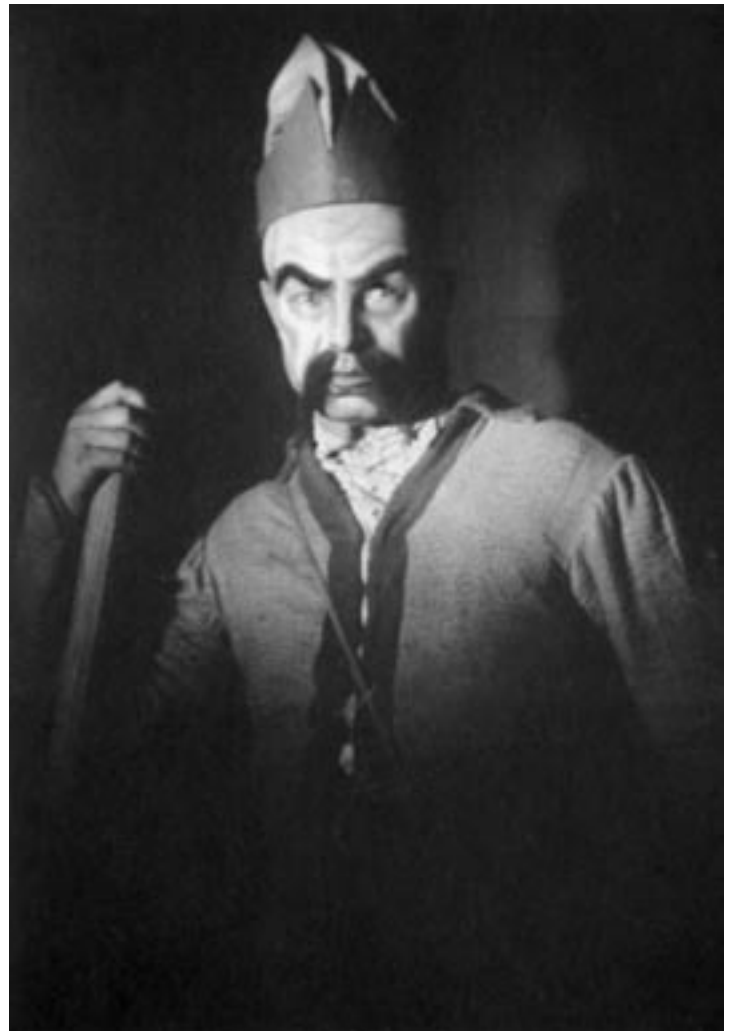
В основу питань, виставлених на диспуті, також стояло принципове питання творчих, сценічних прийомів в постанові "Вія".

Клуб учителів теж улаштував обговорення постанови "Вія" в своєму колі з запрошенням постановника вистави і ряду акторів театру.

На обговоренні промовлялися догми, впливала консервативність, сухі критичні зауваження, виявлялося захоплення новим, свіжим, сміливим... відмічалось позитивним явищем збагачення засобів підняття акторської майстерності і т. інш.

В ці останні дні січня і початок лютого я розривався на кілька частин, відповідаючи, захищаючи, не погоджуючись, погоджуючись, виправляючи, удосконалюючи і т. ін.

Тим часом "Вій" йшов з неослабним успіхом у глядача і в касі театру.

С. Грінченко – Халява у виставі "Вій" Остапа Вишні за М. Гоголем. Режисер – Д. Козачковський, художник – І. Крига. Театр ім. М. Заньковецької, 1927 р.

Я упевнено відчув, що в усіх дніпропетровських театральних колах і в самому Театрі ім. М. Заньковецької мене визнано режисером.

Оперета, що на думку адміністрації Театру Заньковецької, працюючи поруч, не давала життя театрові, забираючи глядача і гроші в свою касу, з часом померкла, а далі і зовсім перестала бути будь-яким конкурентом.

Театр чим далі збільшував коло своїх глядачів. Навіть така дещо сенсаційна реклама в газеті, як замітка про "Новые таланты опереточного режиссера В. Ленского", в якій розповідається, що Ленський ударив "контрольора Германа" (куди ж пак! Цікаво глянути: що сталося з Германом? Як виглядає тепер Ленський?!) – не виправдовувала своєї появи.

¹⁸ Чаплинський І. – головний адміністратор Театру ім. М. Заньковецької у 1926 – 1927 рр.

Г. Лаврик – Тиберій, М. Донець – Хома у виставі “Вій” Остапа Вишні за М. Гоголем. Режисер – Д. Козачковський, художник – І. Крига. Театр ім. М. Заньковецької, 1927 р.

Дніпропетровськ цих днів був переповнений окремими видатними гастролерами (Клара Юнг, Дулькевич, Ільїнський, Маяковський і др.) і гастрольями різних театрів (“Красный факел”, Театр ім. В. Мейерхольда і др.).

Театр ім. М. Заньковецької працював разом з ними повнокровним творчим життям. Йшли нові вистави: “Рожеве павутиння” Я. Мамонтова, “Фея гіркого мигдалю” І. Кочерги, “Одруження” М. Гоголя і др.

Безконечно йшли “Вій” і “Паливода”, “Катерина” і “Запорожець за Дунаєм”.

Успішно йшла вистава “Овеча криниця”.

Я таки справді, ніби за пророкуванням газети “Звезда”, став режисером, який здійснював у театрі “музыкальные постановки”.

Готувалася нова прем’єра “Пошились у дурні” – М. Кропивницького, в постанові режисера І. А. Криги. Я грав Куксу.

* * *

13-го березня 1927 р. Театр ім. М. Заньковецької закінчував свій зимовий сезон у Дніпропетровську. На літні гастролі театр мусив виїжджати до Кременчука та Миколаєва.

Напередодні закриття сезону 1926–27 рр. місцева газета сповіщала:

“... За час з 15 жовтня по 13 березня театром поставлено 81 вистава у приміщенні театру ім. Луначарського і 35 в робітничих клубах. Всього 116 вистав. З них за сезон було поставлено 10 прем’єр і поновлених з минулого сезону вистав.

За відгуками, художнім успіхом користувалися, за малим винятком, всі п’єси. У матеріальному відношенні найкраще пройшла постановка “Вія”.

Закінчуючи сезон 13 березня, театр ставить в один день дві вистави – ранком в 12.30 дня “Пошились у дурні”, ввечері в 7.30 – остання прощальна вистава “Вій”. (12.ІІІ.1927 р., газ. “Звезда”).

Газета наче підкреслює: “В один день дві вистави”. В ті роки практика ранкових вистав не була так розповсюджена, як зараз.

Отже, колектив по благополучному закінченні сезону в Дніпропетровську радісно готувався до виїзду на гастролі в Кременчук.

Я вже почував себе “своїм” в колі справжніх друзів по творчій праці і певно визнаним в ряді постановок режисером, до чого я, як відомо, вже приступав з великою обережністю і разом ширістю.

Уже художній керівник Б. В. Романицький, який зі справжнім товариським теплим підходом старшого товариша довіряв мені, сміливо міг залишати розпорядження: “Під час моєї відсутності доручаю простежити за художньою частиною режисеру Д. І. Козачковському”...

Це доручення я сприймав передусім як велику подяку за довір’я і намагався виправдати його по силі своїх можливостей.

Приїхавши до заньківчан на початку жовтня 1926 р., я до 27.І.1927 р. поставив п’ять великих вистав-прем’єр, також за дорученням керівництва провадив іноді репетиції поновлених п’єс, як “Наталка Полтавка”, “Про що тирса шелестіла” тощо.

За цей час в Дніпропетровську мені довелося виступити в ролях:

Головного бухгалтера – “Р.У.Р.” К. Чапека;
Івана Карся – “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемівського;

Батька – “Катерина” Т. Шевченка, М. Аркаса;
Кукси – “Пошились у дурні” М. Кропивницького;
Маркіза – “Мірандоліна” К. Гольдоні;
Подкольосіна – “Одруження” М. Гоголя;
Харка Ледачого – “Паливода XVIII століття” І. Тобілевича;

Командора – “Овеча криниця” Лопе де Вега;
Гонти – “Гайдамаки” Т. Шевченка;
Микити – “Молода кров” В. Винниченка;
Сірка – “Про що тирса шелестіла” С. Черкасенка;

Дипломата – “Гендлярі славою” [М.] Паньйоля і [П.] Нівуа;

Виборного і Возного – “Наталка Полтавка” І. Котляревського і др.

Я наумисне згадую про це, бо навряд чи таке щасливе творче напруження трапляється кому витримати: п’ять постав і понад 14 ролей за різними характерами і досить немалим розміром – всього за 5 місяців.

Брехня чи реальність?

Сьогодні, через 35 років – не віриться! А це дійсно так і було!

* * *

Отже, до Кременчука!

Дніпропетровські друзі, прихильники театру і рядові глядачі, які щиро полюбили колектив заньківчан, заповнили перон вокзалу, щоб попрощатися – може, й востаннє. Різні чутки йшли про наш наступний зимовий сезон, але не всі вони були до душі. Можливо, восени сюди вже не приїдемо – були такі версії... можливо...

Хвилини жалю, хвилини співчуття – і знову веселий сміх, невпинна радість, віра в ще краще майбутнє.

Свисток! Прощальний... Різноголосі вигуки обіцянок і побажань!

Мелькають капелюхи, хустки, завмирають в повітрі голоси...

Поїзд наче вирвався з набридлої зупинки і, радісно давши гудок, полетів в обійми рідної мандрівної стихії...

* * *

У Кременчуці ми грали в Театрі ім. Ревенко, де був на той час директором небезвідомий всім Д. Вольський¹⁹, а його замісником Г. Дранніков²⁰ – обидва дуже гарні адміністратори і господарі.

Збори були переповнені. Після вистави “Вій”, яка пройшла в Кременчуці кілька разів на аншлагах, місцева газета “Кременчугський робочий” помістила рецензію на виставу за підписом К. Ритик.

Не могу не помістити в цих спогадах критики на критику К. Ритика, надрукованої в Харківському журналі “Нове мистецтво” в № 17 за 1927 рік.

ЯК КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ТЕАКРИТИК ОДКРИВ АМЕРИКУ

Тепер наш Відділ Мистецтв при НКО спокійно може сказати за Сімеоном богоприсмцем: “нині отпуцаєш раба твоего по глаголу твоему с міром”... Бо народився ж таки, кінець кінцем, у нас на Україні, а саме у Кременчуці, неабиякої талановитості теакритик. Ось послухайте-но, що пише цей новоявлений отрок в газету “Кременчугський робочий”

від 10 квітня ц.р. (№ 25). Пише він не фейлетона, а критику, пише українською мовою і підписується К. Ритик.

Заньківчанський “Вій” – це дуже складна річ. Ви ж подумайте, [тільки], як він виник: вперше цей твір написав відомий письменник М. Гоголь, потім для сцени його переробив даровитий драматург Кропивницький, а вже за наших часів режисер театру ім. Заньковецької – Козачковський додав до змісту старого “Вія” децю з “творів” Остапа Вишні”...

Оце так пасаж для Остапа Вишні. Ну, хто б таки подумав, що Вишня отакий плагіатицик. Викручуйся тепер, Вишне. Фактики, голубчику, викладай на стіл.

Кажеш, ти ще в 1925 році переробив “Вія”.

– Нічого подібного.

Франківці протягом трьох сезонів ставлять твого “Вія”?

– Нічого подібного.

ДВУ ще в 1925 році видало твого “Вія” накладом в 5 000 примірників?

– Нічого подібного.

Режисер Козачковський переробив “Вія”, а ти, пробач нас за цей вираз, прииший кобилі хвіст.

І сядь ти, Вишне, у калошу, і мовчи, і пари з рота не пускай.

Та вернімось знов до шановного К. Ритика.

“... Й вийшло щось подібне до колишніх “малоросійських” видань Ситіна та Губанова, що йшли в народ приблизно під такими заголовками: “Торба реготу та мішок сміху”.

Оце і ми розуміємо, що критика. Не пише чолові’яга, а просто без мила голить.

Далі:

“О. Вишня зі своїми послідовниками... своєю літературною продукцією гублять українську мову й гальмують українізацію...”

Чули? Чути тобі, Центральна Комісія по українізації? Ось звідки йде вся контр-українізація. Не будь Вишні та прісних з ним, “Кременчугський робочий” уже п’ять років тому українізувався б, і писали б там театральні рецензії бодай трохи грамотніші люди.

Кому це ясно?

А нам усе ясно – як на долоні. Лишень є одна малесенька заковика. Нижче в тій самій газеті вміщено таку хронікальну замітку:

“Сьогодні в третій раз идет пьеса Гоголя-Кропивницького, Остапа Вишні – “Вій”. Пьеса все дни проходит с исключительным художественным и материальным успехом...”

Отут, признаємось, і нам стало не зовсім ясно. Одна і та ж газета, одна і та ж шпальта, один і той же петит, а різниця – кілометрів на сто з гаком.

19. Особу не встановлено.

20. Особу не встановлено.

Гадаємо, що тут “ясно” лишень одному заввідділом мистецької хроніки “Кременчугского рабочего”. І коли б ми були на місці редактора “Кременчугского рабочего”, ми неодмінно б нагородили цього зава двохпудовою медаллю, “для ношения на шею”. Це – “за ясність”.

А з К. Ритиком як?

Дали б йому довічний відпуск. Хай відпочиває трудяга.

А з Остапом Вишнею?

Остап Вишня нехай надішле К. Ритикові примірника друкованого “Вія”, з отаким-о своїм автографом:

Кого люблю,

Тому дарю.

Остап Вишня

Антоша Ко

В Кременчуці ми, як-то кажуть, “пройшли” повним рублем. Звідти їхали до Миколаєва, – знову веселі, задоволені і повні сил і зарядки на подальшу працю.

* * *

У м. Миколаєві ми грали на Слобідці в літньому театрі робітничого парку ім. Г. І. Петровського. Деякі вистави грали в міському театрі. Майже весь колектив мешкав на Слобідці. Жили недалеко один від другого, і тоді, як ніколи, пригадую велику працю і дружні зустрічі, що відбувалися в довгих творчих сперечаннях і товариських розвагах.

В колективі під час роботи панувала зразкова дисципліна, завдяки чому вистави йшли з постійним підйомом і художньою чіткістю.

Гастролі театру мали великий успіх і проходили в цьому величезному літньому театрі при переповнених зборах. Жодна вистава, як в Кременчуці, так і в Миколаєві, не проходила без догляду художнього керівника Б.В. Романицького або без чергового режисера, в чині якого був я. Цей абзац я наумисне підкреслюю, оскільки зараз, коли заповнюються ці сторінки, присутності режисерів на виставах в деяких театрах, зокрема в тому ж Театрі ім. М. Заньковецької, і не видно і не чути. Такий “стиль” чи така “новизна” в театрах нічим хорошим і розумним не може радувати.

Це дико і для здорового глузду не зрозуміло.

* * *

Листи від моєї старенької чим далі, тим більше мене непокоїли. Вона, одірвана від своєї рідної Полтави, рідних сестер і близьких друзів, ніяк не могла заспокоїтися в своїй одеській самотності. Моя ж відсутність тяглася і тяглася для неї, як безконечна вічність.

Десь в середині червня ми закінчували свої гастролі, після чого починався відпуск.

Зразу ж, після прощальної вистави, я, розцілювавшись з товаришами, вже летів, коли так можна определити рух пароплава, до Одеси.

В Одесі знову нахлинула до мене група акторів, які, організувавшись в колектив, ставили різні вистави в літніх театрах Одеси та її курортах.

Ввійшов до складу колективу і я. Мені приходилося грати різні ролі і стихійно бути за старшого в колективі, нібито за режисера. Говорю “нібито”, бо при умовах різних, далеко не обладнаних кожного разу, сценічних площадок, про справжнє режисерське мистецтво говорити не приходилось.

Вистави давали такі як: “Тарас Бульба”, “Кума Марта”, “Мазепа”, “Панна Мара”, “Катерина”, “Запорожець за Дунаєм”, “Маруся Богуславка”, “Пошились у дурні” і др. П’єси великі, складні, оформлення компонувалося заранні з декоративних ресурсів держдрами, в чому особливу компетентність проявляв режисер держдрами Д. І. Шклярський.

Так в співдружності з тов. Шклярським ми продовжували цього 1927 літа роботу разом з групою акторів, так старожилів-одеситів і новачків з держдрами, як і відпускників з інших театрів, що приїхали купатися в одеському Чорному морі. В основному, звичайно, це були актори Держдрами: Борисов, Гнатюк-Дніпровський, Горська, Кірсанов, Кропивницька, Кузнецов, Мацієвська, Суслов, Чернов, Шумський і др.

* * *

Якось погожого липневого ранку до мене в двері постукали. Відчинивши їх, я побачив струнку постать мужчини, який відрекомендувався директором театру “Березіль”. Це той театр, про який, як уже відомо, я мріяв ще, незграбно експериментуючи своїми роботами, в Полтаві...

– Чи тут мешкає актор т. Козачковський? – ввічливо запитав він.

– Я Козачковський. Прошу, заходьте, – відповів я і, запросивши до кімнати, запропонував сісти.

Миттю, оглянувши хазяйським оком мою убого обставлену кімнату, директор заговорив швидким темпом:

– Дуже приємно, що я вас застав дома... А то, чомусь, хоч мені відомо, що ви у відпустці, – вас ніяк не можна впіймати. Мамаша ваша говорить, що ви на роботі. То як же це? І відпустка і робота?

– Так, я дійсно у відпустці, а робота – це тимчасово... літня підмога товаришам, та й собі...

– А-а-а, нормально, нормально. Коли так – робота під час відпустки – маю дещо запропонувати... Я з дорученням від Леся Курбаса... Певно, чули про такого?!

Сцена з вистави “Наталка Полтавка” І. Котляревського. Режисер – І. Богаченко, художник – Ю. Стефанчук. Перший зліва – Доміян Козачковський у ролі Возного. Запорізький театр ім. М. Заньковецької, 1936 р.

– Ну, як же! І чув, і читав про його роботу, і побачити б його не відмовився...

– О, саме зараз маєте таку нагоду... Ось лист...

Він швидко витяг з кишені лист і подав його мені. Те, що я прочитав, було перш за все для мене раптовим, ніколи не жданим і в той же час невимовно приємним...

“Шановний товаришу Козачковський! Користуючись нагодою Вашого перебування в Одесі, маю намір запропонувати Вам працю у нашому театрі, з приводу чого, в разі Вашого принципового погодження, чекаю Вас у себе в надії на повне домовлення.

*З дружнім привітом
Лесь Курбас.*

*P. S. Адресу дізнаєтесь в товариша
Дацківа Л. К.”*

Спочатку все це: директор, Курбас, лист – здавалося мені маревом... Я, звичайно, ніколи не чекав, що до мене хтось звернеться, може надіслати такого листа чи взагалі помітити моє прізвище... Але переді мною сиділа людина, директор столичного театру, і реальним голосом говорила мені реальні речі.

– Пробачте, товаришу Козачковський, ваше ім'я і по батькові?

Я сказав.

– Ото ж, Доміяне Івановичу, можете чи зразу поїхати зі мною на шістнадцяту станцію, чи подумаєте, я можу залишити вам адресу. Ми зараз всім творчим складом відпочиваємо на Великому фонтані, але разом з тим, відводимо певний час для праці: вправ,

лекцій, репетицій. І купаємось у морі. Через місяць рушаємо до Харкова, – закінчив він весело і встав, чекаючи моєї відповіді.

Моє невтримне і давнє бажання працювати в “Березолі” все ж не давало мені права їхати зразу на переговори до Курбаса.

Театр ім. М. Заньковецької, колектив, до якого я уже встиг звикнути, і пропозиція йти працювати в “Березіль”, де ніхто мене не знає, де я нікого не знаю?!

Театр ім. М. Заньковецької, колектив якого поїхав у відпустку невідомо на який час і невідомо куди, і коли прийдеться з'являтися на роботу – хвалений театр “Березіль”, який працює, відпочиваючи, і за місяць їде до свого постійного місця праці відкривати свій сезон!?

Від зливи різних думок мені стало страшно, і я не міг зразу нічого відповісти.

– Бачу, вам тяжко вирішити. Отже, залишаю вам адресу. – Він подав мені записану на листі паперу адресу.

– Те чи інше ваше рішення прошу не затримувати. Приїжджайте чи сповістіть за адресою. Прошу вас я і Лесь Степанович.

І рішуче додав:

– Думаю, що завтра ви приїдете!

Попрощавшись зі мною і моєю старенькою, яка наче замирає, почувши нову пропозицію знову поїхати з дому, він вийшов, кинувши на ходу:

– Завтра чекаємо!

* * *

Часу думати, часу з ким порадитись не було... Справа дуже важлива, і вже навіть моя старенька в цьому питанні була безсильна щось корисне сказати.

– Роби, як знаєш, сину!

І все.

Різні мінливі думки роїлися в моїй голові. Я повинен їхати невідомо коли і куди до заньківчан. Я одержав пропозиції звідти, куди мене тягло бажання учитися, пізнавати щось нове, новіше... Хотілося незвичайного: широти, яскравості, шукань, майстерності, піднесеної думки! Хотілося пізнавати далі, бо все, що вже досягнуте, з'явилося примітивом. Зрештою, я мав змогу і в цьому році залишитися в Одеській Держдрамі, оскільки дирекція твердо не змінювала свого тогорічного рішення.

На другий день я поїхав до О. С. Курбаса.

У домашньому робочому вбранні, просто, невимушено, наче давнього свого знайомого, зустрів мене народний артист УРСР Лесь Курбас. Я побачив його вперше, радісно і водночас схвильовано чекаючи розмови. Ми сіли в крісла, що стояли на веранді дачного будинку Великого фонтану.

– Як вам у нас подобається? – почав Олександр Степанович.

– Чудово! Я в Одесі з 1924 року, але ще жодного разу не був на Фонтані... Навіть рідко коли доводилося бувати на морі, знати його чарівну красу, відчути його незаперечливу користь...

– О-о-о! Коли б ми були більш знайомі, то я б уже вас за це полаяв. Ми, наш театр кожного року на канікули прогулюємось до моря... обов'язково... Зарядка і разом працю.

Привабливий, наче злегка приглушений ліричний баритон Олександра Степановича, приємна сивина голови, чорні брови і повні світла пронизливі очі мимоволі мене зачаровували, і я згоден був сидіти, слухати і розмовляти з цією людиною поза будь-яким обмеженням часу.

І дійсно, приїхав я туди десь біля четвертої години по обіді, а виїжджав о 8-й вечора.

Велися розмови на різні теми і, здавалося, далекі від мети мого приїзду, і безпосередньо по суті справи. Правда, Курбас по кожному починав: цікаво знати, як ви?... як у вас?... хто з вами?... яке враження?... що знаєте про нас, про театр? – і т. п.

До речі, довго розпитував про всіх молодих заньківчан і просив порекомендувати здібного актора ексцентричного плану.

Перебираючи творчий склад заньківчан, трудно було, на мій погляд, кого-небудь вважати саме таким актором. Але, обходячи ексцентричний план, я все ж рекомендував здібного актора Олександра Хвилю.

О. Хвиля дійсно за деякий час був запрошений до театру “Березіль” і певний час успішно працював

там, поки не перейшов у кіностудію, де працює і до цього часу, ставши відомим радянському глядачеві кіноактором.

– Ну, то якщо ви приймаєте нашу пропозицію... – майже в самому кінці бесіди запитав Курбас.

Мене страшенно цікавило, з яких джерел він мене знає, чи чув про мене? Але я так про це і не дізнався. Єдине, що він відповідав на різні варіації моїх запитань – це:

– Я вас добре, навіть досить добре знаю, принаймні для того, щоб запрошувати до нашого театру.

Значно пізніше розповідав мені тов. Дацків, що ніби Курбас до цього дивився деякі театри, зокрема Театр ім. М. Заньковецької, з метою запрошення деяких здібних акторів до театру “Березіль”. Так це чи ні, точно не знаю, але коли так, то я не даремно вважав себе щасливим по одержанні такого запрошення...

Мені запропоновано подумати і за 3 – 5 днів дати свою рішучу відповідь.

Курбас пропонував мені посаду актора і довго роз'яснював необхідність для мене працювати в режисерській лабораторії, на що я, перелякавшись, зразу без обдумування відмовився.

Саме тепер настали для мене найтяжчі муки. Як поговорити із заньківчанами? Де вони? Хто, куди поїхав?

В думках пройшов день...

В думках пройшов другий...

На будь-якому своєму рішенні я ще не зупинився. Потрібно було б про це написати директору і художньому керівникові, але куди? І як формулювати в заяві? Яка адреса Б. В. Романицького? Як з ним поговорити? За поспішністю виїзду з Миколаєва я ні в кого адреси не взяв. Але мені обіцяли писати. Обіцяли, та ж досі ніхто, нічого не написав.

Але як в пригодницькому романі не все будується лише на вигадках, так в звичайному реальному житті майже не буває без негаданих раптовостей, до того ж таких, що спрямовують хід справи на бажаний вам результат.

Отже, зрозуміло – для того, щоб дати відповідь Курбасу, треба спочатку поговорити з Романицьким. Цей шлях був би цілком нормальним, етичним. Але за термін від трьох до п'яти днів цього зробити не можна. Сьогодні вже закінчується третій день строку, а я не можу ще ні нащо рішитися. Не знаю, що і як би я вирішив за останні два дні, коли на слідуючий, на четвертий день вранці – раптовість, як у пригодах! Почувся несильний гуркіт у двері і голос:

– Діма-а-а! Відчиня-а-ай!

Відчиняю двері і бачу на порозі Михайла Бака, який, як відомо, теж працював минулий рік у заньківчан.

Розцілувались. Ось, думаю, моє спасіння! Зараз він скаже адресу керівництва, дам їм термінову те-

леграму, і мої муки припиняться... Але він не дав мені нічого сказати і, лише переступивши поріг, продовжував:

– Тільки що приїхав і зразу ж до тебе! Срочно одягайся! Діло єсть!

– Яке діло, Мішо?

– Борис Васильович тебе чекає! Ну, живо!

– Який Борис Васильович? Де? – наче в переляку запитую.

– Як який? Романицький!

– Романицький? Тут? В Одесі?

– Тут! Зараз чекає нас.

– Де ж він чекає?

– Я знаю де! Одягайся, підемо!

За дві-три хвилини ми вже спускалися по сходах моєї квартири і, розмовляючи про всякі новини, йшли шумливою Одесою до центру міста.

* * *

Тепла зустріч, що нагадувала побачення найближчих друзів, принаймні, після десятирічної розлуки, перейшла в бесіду про конкретні справи, що однаковою мірою, як виявилось, потребували негайного свого розрішення як для Бориса Васильовича, так і для мене.

Зміст нашої бесіди розкривав разом і хлопоти про організаційно-виробничі справи, і про п'єси в новому сезоні, і про творче поновлення колективу, і про власні бажання і мрії. На цьому останньому питанні зупинилися, бо, як я зрозумів, саме воно сталося основою приїзду Бориса Васильовича до Одеси.

– Ви знаєте, Доміяне Івановичу, що колектив віднісся до вас привітливо, можна сказати, звик до вас як до режисера... Я не помилюся, коли скажу від себе і від імени всього творчого складу, що ви, так би мовити, прийшли до нашого театру..., – говорив, з властивою йому красномовністю, Борис Васильович. – Чому я вирішив побачитися з вами? На мою щирі і переконану думку ви сміливо мусите, власне, маєте повне право пробувати свої сили по творчій керівній лінії...

Те, що сказав після цього Романицький, боюсь навіть повторити, бо воно могло б бути неймовірним, а я, згадуючи про це в своїх спогадах, був би брехуном.

А Борис Васильович продовжував в тому ж таки дусі:

– Буду говорити прямо, Доміяне Івановичу. Скажіть, як ви дивитесь на те, щоб прийняти посаду художнього керівника в нашому театрі?

Я завмер. Сотні блискавичних думок, налітаючи одна на другу, завертілися в моїй голові.

Перші хвилини я просто не повірив у серйозність

цієї пропозиції. Здається ж, цілком зрозуміло, що я зовсім не готовий для цього, і було б просто нахабним з мого боку погоджуватися на подібну пропозицію так легко і просто, як це висловив Романицький.

Напевно, я почервонів, бо почував себе в дуже фальшивому стані, але саме тому я мав змогу дати на поставлене запитання цілком ясну відповідь.

– Не може бути й мови, дорогий Борисе Васильовичу, щоб я мав навіть якусь далеку думку посісти посаду художнього керівника в Театрі ім. М. Заньковецької... Я собі думаю, як би мені ще вчитись і вчитись. Зараз, звичайно, при значно легшій роботі, можливо, й мені пощастить вчитися, а стати художнім керівником... в Театрі ім. М. Заньковецької, де були керівниками Романицький, Загаров?! Та ні, ви просто жартуєте, Борисе Васильовичу!? Це не з моєю скромністю, а головне – не з моїми знаннями, умінням і взагалі досвідом!

– Ви даремно, Доміяне Івановичу, легковажите моїм запитанням. Я зовсім не маю наміру ним жартувати. Думка моя щира і ясна. Я не маю сумнівів в тому, що саме ви зараз можете бути в нашому театрі художнім керівником. В цій можливості я, працюючи з вами, досить переконався. І це не запитання, це справжня пропозиція, яка виникла на підставі поради з групою товаришів... Треба пробувати, дорогий Доміяне Івановичу...

Питання Романицьким було так поставлене, що мені тяжко було почати розмову про те справжнє, для чого була так потрібна мені зустріч з ним. Саме сьогодні і лише в цій нежданій, щасливій зустрічі треба було вирішувати моє становище. І чи не ця саме пропозиція Романицького полегшує мені позитивно розв'язувати своє питання?

Так, дійсно, відмовляючись від цієї пропозиції і мотивуючи своє відмовлення виключно бажанням вчитися, набиратися більш широкого теоретичного досвіду, я сміливо можу ставити питання про вихід з колективу заньківчан.

Я не мав ніякого заздалегідь наміру кидати Театр ім. М. Заньковецької! Ніякого запрошення ні від кого, також і від "Березілі", я не чекав, але було б просто шкідливим не скористатися з нього, коли воно стало реальним. До того ж, знову режисерська практика, багато постановок, загрузка ролями, художнє керівництво, безконечні організаційні справи – з хисткими теоретичними знаннями і без належного досвіду... По всьому цьому може стверджуватися лише заскорутий штамп, дихання якого я вже почував у собі, над собою, навколо...

А там, в "Березілі", студійна праця, достатність постановочного часу для постав, система акторської майстерности, детальна робота над образом і все нове, нове, щось цікаве, далеко не те, як мені відо-

мо, – не те, що так неприємно вразило мене в Одесі від “Чудотворців” чи від “Племени ничевоков”.

Таке моє безмежне бажання, як мені здавалося, було міцною підставою і законно накресленим питанням про долю людини, про чесність її намірів, що нічого спільного не мають ні з кар’єрою, ні з рвацтвом.

І справді, ніяких інших корисних вигід, матеріальних чи побутових покращень, крім учитися, я і в думці не мав.

Не приваблював мене і Харків – столиця на той час. І коли б “Березіль” працював у мм. Біликах чи Сенджарах чи в якому іншому містечку, однаково, неослабне бажання впізнати цей театр переступало б поза будь-які межі і перепони до цього.

Та ще одне, найголовніше! Що ж, власне, думає собі робити в театрі Борис Васильович? Невже він хоче обмежитися лише акторською працею?

І, подумавши про це, я задаю питання:

– Ну, гаразд, Борисе Васильовичу, припустімо... Я нехтую тим, що підказує моя свідомість, і в угоду якимось-то кар’єристичним цілям погоджуюся зайняти посаду художнього керівника театру. Повторюю, що я зовсім до цього не готовий. А що ж думає собі робити тов. Романицький, фундатор і душа театру?

Лукаво посміхнувшись, він свариться на мене пальцем і, не відповідаючи на моє запитання, многозначно додає:

– Я майже вгадую ваше становище. Ви, певне, думаєте переходити до якогось другого театру?

Борис Васильович як там був. Це розв’язує мені язика і до мене приходять сміливість...

– Да, дорогий Борисе Васильовичу! Днями я одержав запрошення з театру “Березіль”. Скажу одверто, мені дуже хотілося б потрапити в цей театр... Ну, я думаю, що ви мене не полаєте... Я з однією метою – дечому навчитися. Ви приїхали сюди якраз своєчасно... і я думаю, що ви мене правильно зрозумієте. Ще день-два – і я б про це з вами не розмовляв – вже потеряв би строк... і нікуди б уже не пішов. Але зараз ваша поява в Одесі мене виручає, і я вірю в те, що ви дасте свою згоду на...

Романицький не дав мені договорити:

– Он воно що-о-о?! – сумливо сказав він. – Ну що ж, ви запитуйте мене: “А що ж думає собі робити тов. Романицький?” Ви що ж, гадаєте, що вам одному хочеться вчитися? А може, й Романицькому хочеться ще навчатися? Думаєте, я ухопився за керівництво і вже вважаю себе закінченим режисером і актором? Ні, Доміяне Івановичу, ні! Тому я розумію вас і ваше прагнення... Але підкреслюю, що пропозицію я вам робив цілком щиро і думав, що ви нею зацікавитесь і погодитесь...

Романицький зупинився, а в мене тим часом душа і совість почали заспокоюватись і ставати на своє місце.

Трохи помовчавши, він додав:

– Ми теж з Варварою Антонівною одержали запрошення від франківців і, розуміється, мені теж хотілося і звільнитися від керування, і повчитися, і відпочити... Та що ж поробиш?! Я вас розумію, розумію...

Останні слова, мені здавалось, означали погодження, і я з полегшенням зітхнувши, почав доводити, що йому, Борису Васильовичу, не можна лишати Театру ім. М. Заньковецької, свого породження, свого дітища, як матері гріх кидати напризволяще свою чотирьохлітню дитину.

– Бач, розумник який! Мою пропозицію він відсуває, а мене так умовляє..., – сказав він, звертаючись до Михайла Бака.

У подальшій нашій розмові ні Борис Васильович, ні Михайло не намагалися умовити мене, більше того, навіть висловлювали ніби чуття гордості за товариша, який удостоївся запрошення до столичного театру. Значить, не даремною і не безкорисною була праця у заньківчан, і в цьому, значить, була не останньою і його, Бориса Васильовича, посильна участь.

Бесіда загалом була щиро товариською, взаємозрозумілою більше навіть по чуттю, ніж багатослів’ю.

На другий день ми з Баком проводжали Бориса Васильовича на вокзал.

– Бажаю вам всілякого успіху, Доміяне Івановичу... Не забувайте! Буду радий, коли згадаєте і повернетесь до заньківчан!

Я, своєю чергою, побажав успіху заньківчанам і зокрема Борису Васильовичу в його роботі і сокровенних прагненнях.

* * *

Я навмисно широко зупинився на спогадах про роботу в Театрі ім. М. Заньковецької, бо саме тут, після дванадцяти років праці в інших колективах і театрах, мені прийшлося з глибоким творчим напруженням і з не меншою відповідальністю перед громадськістю великого індустріального міста, зокрема театральною громадськістю, здавати іспит за іспитом по режисерських і акторських роботах з обговореннями, диспутами, виступами театральної преси і т.п.

І до того, що, здаючи ці тяжкі для мене іспити, я певною мірою не схибив, прислужився дружній витривалій колектив заньківчан, режисери О. Л. Загаров, його постійний керівник – сьогодні народний артист Б. В. Романицький. Тому я щирозсердно складаю всім свою найвищу подяку за терпіння і витримку під час моїх недосконалих вправ над живими людьми в сезоні 1926–1927 років.